

Kiadványunk a Magyar Várostörténeti Atlasz sorozat újabb darabja, amely a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság (Commission Internationale pour l'Historie des Villes) „Európai Városok Történeti Atlasza” kutatási programjának keretében készült. A vállalkozás 1968-ban indult, és a várostörténet-írás új formájaként az egykori térképeket, azok adatait, a városok topográfiai jellemzőit emeli be a kutatás körébe. A korábbiakban ugyancsak készültek egyes várostörténeti monográfiákhoz topográfiai vizsgálatok, ezeket azonban az esetlegesség jellemezte. A Nemzetközi Várostörténeti Bizottság alapos tudományos kutatások után készült ajánlásai és programja azonban elmélyültebb és az összehasonlító várostörténeti kutatást elősegítő vizsgálatot és elemzést tesznek lehetővé. A leg-hosszabb ideje tartó és igen széles területre kiterjedő történelmi munkába (40 éves késéssel) Magyarország is bekapcsolódott. 2010-ben megjelent Sopron atlasza, amelyet Sátorajjúhely követett 2011-ben.

A várostörténeti atlaszok munkálatainak előtörténetét dióhéjban Szende Katalin írja le a Sopron atlasz bevezetőjében. Kubinyi András akadémikus elhunytá után ő vette át a vállalkozás témavezetését, és immáron a második OTKA (K 81568) pályázat elnyerésével vezeti, irányítja és segíti a munkát.

Szeged, Kőszeggel, Miskolccal, Péccsel, Váccal és Buda 1686 és 1848 közötti fejlődését bemutató 2. kötetével került be a második körbe. A Szeged történeti atlasz jelentőségét a helyi használhatóság mellett az adja, hogy alföldi városról először jelenik meg feldolgozás. Szeged egyrészt olyan város, amely a nyugati típusú városok közé sorolható. A két folyó: Tisza és Maros összefolyásától nem messze az átkelőhelyet őrző vár mellett *burgusok*, majd további lakott helyek, elővárosok alakultak ki, amelyekbe környező falvak olvadtak be. A Szegedre érkező hospesek kiváltságokat kaptak a királytól már a 13. század 40-es éveiben. Kiváltságait folyamatosan bővítették, 1498-ban az előjogok összességét megerősítő kiváltságlevellet kaptak a királytól. Másrészt kiterjedése egészen alföldi jellegű, külterületének határa egyes helyeken ötven kilométerre húzódott a várostól, amely sajátos gazdálkodási forma kialakulását tette lehetővé. Kétparti várossá a 19. század során fejlődött. Mindez jól kiolvasható az atlasz egyes részeiből.

Az atlasz szerkezete a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság ajánlásának felhasználásával alakult ki. A város topográfiai változásait bemutató tanulmányok Ferdinand Opll professzor 2012-ben közzétett javaslatát követve korunkig követik az eseményeket. Ugyanezt a felfogást követi az Adattár ott, ahol az elődök eredményei lehetővé tették, sőt számos esetben kutatásokra került sor az adatsorok kiegészítése érdekében. A tanulmányok és az Adattár esetében számos új kutatási eredményre jutottunk, amelyek építészeti, városrendezői és történelmi számára egyaránt felhasználhatók. Ugyanez a helyzet a térképtáblák esetében. Az A sorozatban elkészült az 1:2500 méretarányú georeferált alaptérkép (Giba Antal 1841–1844 térképe alapján) az eredeti feliratok fenntartásával. A város környékét ábrázoló lapokat az I. és II. katonai felmérésből vettük át. A topográfiai fejlődési fázisokat részben az alaptérképre vetítve ábrázoljuk. A jelenlegi állapotot egy hatályos topográfiai térképpel és egy kinyomtatott légi felvétellel mutatjuk be. A város területi kiterjedése miatt a fázis-térképeket 1: 10 000 léptékben készítettük el. A B sorozat tematikus térképei a város szociotopográfiai és városmorfológiai viszonyai közé nyújtanak betekintési lehetőséget, a szegedi városi lét egy-egy szeletét tárják elénk. A C sorozat térkép-reprodukcióinak egy része tudósi elképzeléseket követve vezet a múltba, más részükön a korabeli veduták, városlátványok valós és valótlán elemeit böngészhetik az érdeklődők. A képek és fotók pedig a kor hangulatát adják vissza, amelyben készültek. A kísérő kötet tanulmányainak rövidített változatát angol nyelven is közreadjuk.

Atlaszunk összeállításakor kiterjedt szakirodalomra támaszkodhattunk, azonban az összeállítás sajátos szempontjainak figyelembe vételekor kiderült, hogy további tájékozódásra és kutatásra is szükség van, amelyet alkotói gárdánk elvégzett. A munkánkat az OTKA, a Magyar Művészeti Akadémia, Szeged város, több önkormányzati képviselő, akik nevét támogatóink között soroljuk fel, valamint a KÉSZ Építő Zrt., az Alsó-Tisza Vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, a Szeged-Csanádi Egyházmegye, a CLEAN STAR Complex Kft. és a Szegedért Alapítvány támogatta. Anyagi segítségük nélkül az atlasz nem jelenhetett volna meg. A mű a MNL Csongrád Megyei Levéltárában készült. Technikai segítségéért külön köszönetet mondunk Pipiczné Szabadvári Tündének. A levéltár térképgyűjteményét is rendelkezésünkre bocsátotta, akárcsak a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, ahol a szkennelések jelentős részét végezték, amely utóbbiért Kalydi Lászlónak mondunk köszönetet, továbbá Pappné Zánthó Ritának. Ugyancsak jóindulattal támogatta munkánkat a szegedi Móra Ferenc Múzeum és a Szegedi Földhivatal. A HM Hadtörténelmi Múzeum és Intézet, valamint a MNL Országos Levéltára ugyancsak teljesítette a kéréseinket. Az atlasz megvalósításán dolgozó munkatársak áldozatvállalásáról sem feledkezhetünk meg. Mindannyiuknak hálás köszönettel tartozunk. Nevüket a megfelelő helyen említjük meg.

Köszönetünket fejezzük ki lektorainknak: Péter Lászlónak és Szende Katalinnak, akik szakmai tanácsaikkal és stilisztikai megjegyzéseikkel emelték atlaszunk színvonalát.

Dr. Blazovich László
professor emeritus, Szeged város díszpolgára, szerkesztő

Our publication is the most recent volume in the Hungarian Atlas of Historic Towns series, a part of the Historic Atlas of European Towns research project fostered by the International Commission for the History of Towns. As a new form of urban historiography, the project starting in 1968 has focused on historic maps, their data and the topographical characteristics of towns. The recommendations and programme of the International Commission drawn up in the light of thorough scholarly research have ensured in-depth investigations and analyses in support of comparative research on the history of European towns. Though with some 40 years' delay, Hungary too joined this long term and broad spectrum historical endeavour. The Atlas of Sopron was published in 2010, followed by the Atlas of Sátorajjúhely in 2011.

A brief overview on the preliminary work was given in the preface of the Atlas of Sopron by Katalin Szende, who took over the leadership of the project following the death of András Kubinyi and, since winning the second round of the Hungarian Scientific Research Fund's grant (K 81568), has been managing and coordinating the project's activities.

Szeged has been included in the second round of the project together with other cities – Kőszeg, Miskolc, Pécs, Vác and Buda (volume 2, 1686–1848). Besides its local importance, the Atlas of Szeged has additional significance in that this is the first publication as such on a city of the Great Plain. Szeged is a city that can be ranked among the towns of Western Europe. Not far from the confluence of the two rivers Tisza and Maros, and beside the fortress protecting the river crossing, first *burgi* (strongholds) and then additional settlements – suburbs to be – were established into which the surrounding villages later merged. The settlers, called 'hospites', arriving in Szeged were granted privileges by the king as early as the forties of the thirteenth century, and their privileges were constantly extended. In 1498, they received a royal charter confirming their status. At the same time, Szeged's extension follows the settlement pattern typical for the Hungarian plain. Its outskirts stretched as far as fifty kilometres from its centre at some points, which necessitated the establishment of a characteristic land management form. As a town Szeged spread to both banks of the Tisza only in the nineteenth century, a development which can be followed on the maps included in the Atlas.

The structure and the layout of the Atlas follow the recommendations of the International Commission for the History of Towns. Based on the guidelines laid down by Professor Ferdinand Opll in 2012, the studies present the changing topography of the city up to the present day. Regarding both the studies and the Gazetteer, numerous new research data have come to light that can be used equally by architects, urban planners and historians. The same refers to the maps. The base map was redrawn to a 1:2500 scale in the A series; this map was based on Antal Giba's survey of 1841–1844, with the retention of the original legend, but rectified on the basis of geo-referencing. The maps depicting the town's environs were borrowed from ordnance surveys I and II, of the eighteenth and nineteenth century respectively. It was onto these base maps that most of the topographical developmental phases were projected. We have illustrated the current ground plan with a modern topographical map and a printed aerial photo. The thematic maps of the B series offer an insight into the city's social topography and urban morphology. In the C series, some map reproductions take us back to the past through scholarly reconstructions; others present both the real and idealized elements of the contemporary town views and panoramas. We have also included shortened versions in English of the studies in the Atlas.

In the compilation of our Atlas, we had at our disposal extensive reference literature. However, it turned out that further investigation was necessary, and this was conducted by our research team. We received support and assistance from the Hungarian Scientific Research Fund, the Hungarian Academy of Arts, the City of Szeged and many local council members whose name we have listed among our supporters; in addition, KÉSZ Building Plc, the Directorate of Environment Protection and Water Management of the Lower Tisza Region the Szeged-Csanád Catholic Diocese, and the Foundation of Szeged supported our efforts. Without the sponsorship of all these, the Atlas could not have been published.

The Atlas was created under the auspices of the Csongrád County Archives of the National Archives of Hungary, which placed their map collection at our disposal, as did the Somogyi Károly Municipal and County Library where most of the scans were made. The Móra Ferenc Museum and the Szeged Cadastral Office also fostered our work. The Ministry of Defence's Military History Institute and Museum as well as the National Archives of Hungary always responded readily to our requests.

We express our acknowledgement and gratitude to all those colleagues and associates who through their unceasing efforts and enthusiasm contributed to the establishment of the Atlas. They are included in the acknowledgements of the Atlas by name.

We would also like to express our gratitude to our readers László Péter and Katalin Szende for enhancing the standards of our Atlas with their professional and stylistic advice.

Dr László Blazovich
Professor Emeritus and Honorary Citizen of Szeged, Editor